

Куля Ф., Петрище П.
(Україна)

СІМ'Я, ЦЕРКВА І ШКОЛА – ТРИЄДИНА ДОМІНАНТА ЗБЕРЕЖЕННЯ СВОЄЇ САМОБУТНОСТІ НІМЦЯМИ ЗАКАРПАТТЯ

Історично склалося так, що німецькомовний етнос на Закарпатті упродовж майже 300 років проживання в інтеретнічному просторі, перенісши всі випробування часом, завдяки сім'ї, церкві і національній школі, як триєдиній доміні, зберіг рідну мову, національну культуру і свою самобутність¹.

Освоюючи нові, необжиті місця поселення перед німцями-переселенцями було чимало проблем, як побутових, так і соціально-культурних². Німці-переселенці були свідомі того, що без збереження рідної мови в інтеретнічному просторі загрожує національна свідомість, історична пам'ять народу. «Мова є становим хребтом етнічних культур, вона виконує важливу етнотворчу і етнооб'єднавчу функції. Мова найважливіше пов'язана з культурно-побутовими особливостями етносів, бо їх культура, особливо духовна, найважливіше виражається рідною мовою»³. Іншими словами, у мові закладена життєдайна сила, яка із розвитком суспільства теж збагачується, передається з покоління в покоління, завдяки чому народ (етнос) зберігає свої традиції, національну культуру, свою самобутність. Водночас мова належить до найбільш стійких і чітко зовнішньо виражених складових культури етносу, тобто виступає етнодиференційним фактором, який закладається у сім'ї, церкві і національній школі та оточуючому просторі.

Німці-переселенці на нових землях поселення поселялися общинами ізольо-

вано від інших етносів, у тому числі і від автохтонів-українців, не входили в контакти з іншими етносами.

Сім'я німців-переселенців була (і нині є) акумулюючим фактором збереження в умовах інтеретнічного простору рідної мови, національної культури, звичаїв, обрядів і традицій.

Спілкування у сім'ї, як і в общині, при вирішенні тих чи інших питань побутового, соціально-культурного плану велося рідною мовою. Переселенці тривалий час залишалися одномовними, не входили у контакт з іншими етносами; не укладалися у цей час і міжетнічні шлюби. «Слід відзначити, що протягом першого століття після переселення господарські, ділові і культурні відносини між німцями та місцевими українським населенням були незначними. Причиною цього є велика різниця в умовах їхнього життя, виробничому досвіді та культурному розвитку як і належність до різних конфесій. Належність до різних конфесій була бар'єром у зближенні та інтеграції народів, але це ніколи не призводило до якихось конфронтацій чи ворожих настроїв»⁴.

У XVIII–XIX століттях серед німців-переселенців був поширений принцип етнічної ендогамії, (з гр. *endon* – всередині та *gamos* – шлюб), тобто німці одружувалися між собою, обранця чи наречену шукали рівного за походженням і багатством. Принцип ендогамії був більш

© Куля Ф., Петрище П., 1999.

тривалим на селі, ніж у місті. У містах, де німецьке населення у своєму культурно-освітньому і фаховому рівні не так помітно виділялося від культурно-освітнього і фахового рівня інших етносів, не був таким тривалим.

Більш різноманітними й інтенсивними, в силу об'єктивних обставин, були контакти серед німців-чоловіків з представниками інших етносів чоловічої статі у порівнянні з контактами серед жіночої статі. Цими обставинами були: спільна праця на лісосіках, на фабриках, у солекопальнях та інших підприємствах. Коло самоізоляції поступово розмикалося, знімалася завіса недовіри. У різні періоди історії Закарпаття маємо й відповідну амплітуду розмикання самоізоляції німців.

Крім мовно-соціолінгвального аспекту, з часом склалися й психололінгвальні передумови для вирівнювання ментальних рис німців з менталітетом місцевого населення і навпаки, що в свою чергу обумовлено спільним простором і однаковими для обох етносів економічними, соціальними та кліматичними умовами.

Не менш важливою функцією німецької сім'ї на той час було збереження своєї самобутності, формування у членів сім'ї національної свідомості, нагромадження і передача молодому поколінню культурних цінностей.

Німці-переселенці того часу усвідомлювали й те, що окрім сім'ї, церква і школа є тими факторами, які збережуть рідну мову, національну культуру. Можливо, виходячи із цих усвідомлень, у 1778 році у с.Німецька Мокра на Мараморощині (нині Тячівський район) було відкрито першу на Закарпатті недільну німецьку школу⁴.

У 1781 році для забезпечення кращих побутових умов і духовних потреб у Німецьку Мокру прибули священник і вчитель, швець, кравець, мельник і ткач.

На початку і протягом ХІХ століття, коли німецькі общини стали більш за-

можними, відкривалися недільні школи і в інших общинах. У цей час досить інтенсивно йшло будівництво каплиць і дерев'яних церков у тих селах, де компактно проживали німці (проживали вони на той час у 80 населених пунктах), а общини вже були спроможні утримувати учителя і священника. У своїй більшості вчителями у цих школах були люди різних професій: дяки, писарі, священники, а інколи й лісники, які володіли грамотою і мали педагогічний хист. Священиків у цей час було вкрай недостатньо. На одного священника припадало інколи 7 – 10, а то й більше сільських німецьких общин.

Стосунки між вірниками і священниками у німців були настільки тісними, що не дивно, коли священник був джерелом знань, вчителем і організатором культурних заходів у общині.

За часів Австро-Угорської монархії (1867–1918 рр.) інтенсивно проходив процес асиміляції німців з угорцями. Цьому процесу сприяв також конфесійний аспект. Угорці, як і німці, у своїй переважній більшості – римо-католики. У ці роки будуються римо-католицькі церкви у Сваляві, Перечині, Вишкові, Довгому, Буштині, Тур'ї Реметі, Ясіня, Великому Бичкові, Рахові, Кобилецькій Полянці та інших містах і селах.

У 20 – 30 роки, коли Закарпаття за Сен-Жерменським мирним договором (1919 р.) увійшло до складу Чехословаччини, навчання у школах велося на шести мовах: руській (українській), чеській, угорській, німецькій, румунській і єврейській. Школи були державними. Навчальні програми, як і підручники, укладалися відповідно до програми чеської народної школи. У ці роки досить інтенсивно проходив у краї і процес чехізації освіти.

У 1935 – 1936 навчальному році на Закарпатті функціонували 26 німецьких шкіл, в тому числі одна неповна середня школа у м.Мукачеві «Burgerschule». Звичайно, що у ці роки було чимало проблем

і труднощів у шкільництві краю, зокрема, нестача шкільних приміщень, вчителів, підручників та іншого шкільного інвентаря. Частина турбот взяли на себе культурно-просвітницькі товариства, у тому числі і Товариство німецької культури (ТНК). За рахунок ТНК у ці роки були побудовані школи у Пузняківцях, Новому Сускові, Кучаві, Драчині, Барбові, Грабові, Німецькій Мокрій, Усть-Чорній та в інших селах. Підручниками, зошитами та іншим шкільним інвентарем учні німецьких шкіл забезпечувалися за рахунок коштів ТНК. Надзвичайно розмаїтою була у 20-30-ті роки культурно-просвітницька робота вчителів німецьких шкіл. Проводилися вечори, присвячені діячам культури і мистецтва, письменникам, як і братам Грім, Й.-С.Баху, Й.-В.Гете, Фрідріху Шіллеру, Г.Гайдну та іншим.

Вчителі німецьких шкіл 20-30-х років залишили нам у спадок чимало етнографічних нарисів, замальовок, науково-популярних розвідок з історії, діалектології фольклору: Й.Гюбнер «Німецьке весілля у Барбові» (1937), Андреас Корна «Вертеп у Синяку» (1929), Антон Маєр «У долині Мокрянки і Тересви» (1938), Франц Баранек «Німецькі народні пісні» (1937) та інші.

Повоєнні роки (1944 – 1990 р.) не принесли багатонаціональному і багатостраждальному краю вимріяної долі. Руйнується соціальна структура населення, суттєво змінюється його етнічний склад. Проводяться репресії не тільки щодо німців, але й до інших етносів: угорців, чехів, словаків, як і до автохтонів-українців. Німецьке населення чи не найбільш постраждало від тоталітаризму. Тисячі людей було депортовано у Сибір, Казахстан. Німці боялися спілкуватися

рідною мовою, уникали німецьких власних імен, як і проведення обрядів, йде руйнування церков.

Траплялося й так, що в селах, де ще проживало німецьке населення, у школах вводилася не німецька мова, як іноземна, а англійська, французька чи іспанська. У цей час зростає кількість міжетнічних шлюбів, кількість яких у містах досягала серед німців до 50%, а в сільській місцевості – до 30%.

Після розпаду СРСР та проголошення Україною своєї незалежності національним меншинам повернуто право на етнокультурне відродження, у тому числі і національну школу. Але у зв'язку з економічними проблемами в Україні, падінням життєвого рівня населення, маємо сильний відтік німців на землі своїх предків у Німеччину, Австрію. Ця обставина і унеможливорює відкриття хоч би початкової німецькомовної школи.

Зусиллями відродженого товариства німецької культури «Відродження» – «Wiedergeburt» у трьох дитячих садках відкрито групи з німецькою як рідною мовою виховання, а у селах Павшино і Нове Село на Мукачівщині, де жителі переважно німці, голови сільрад – етнічні німці. В окремих німецькомовних селах Мукачівщини і Тячівщини працюють священники – волонтери із Німеччини та Австрії⁶.

Німці Закарпаття упродовж майже трьох століть проживання у інтеретнічному просторі, перенісши всі випробування часу, завдяки сім'ї, церкві і національній школі як триєдиній домінанті, зберегли свою рідну мову, національну культуру, свою самобутність і вписали також свою сторінку в контекст розмаїття української національної історії, мови і культури.

¹ Меліка Г., Куля Ф. Німецькі поселення на Закарпатті у XII – XIII ст. // Новини Закарпаття, №№22 – 23. – 1995. – С. 12.

² Куля Ф., Чолос І. Австрійці Тересвянської долини // Новини Закарпаття №№ 130 – 131, 1995. – С. 10. Штефуровський С. До питання німецької колонізації і німецьких діалектів на За-

карпатті в XVIII - XIX ст. // Наукові записки
УжДУ. - Т. XXX. - Серія історична. - Ужго-
род. - 1957. - С. 203.

³ *Тиводар Михайло*. Етнологія. - Ужгород,
1998.

⁴ *Куля Федір*. Німецькі школи на Закарпат-
ті. - Ужгород. - 1998. - С. 6.

⁵ *Химинець Василь*. Основні рушіїні чинники
при витворенні спільних ментальних рис українсь-

кого і німецького стносів // Державне регулюван-
ня міжетнічних відносин на Закарпатті. - Ужго-
род, 1998. - С. 167.

⁶ *Петрище Петро*. Роль державних органів
управління культурно-освітньому і духовному роз-
витку національних меншин // Державне регу-
лювання міжетнічних відносин на Закарпатті -
Ужгород, 1998. - С. 28.